

**TOHIR MALIK MA'RIFIY-MA'NAVIY MEROSIDAN FOYDALANISH
VOSITASIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONI SAMARADORLIGINI
OSHIRISHNING SHAKL VA USULLARI**

Abdullayeva Ilmira Boltayevna

*Xiva shahar 20-maktabning
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Urganch davlat universiteti
2-bosqich mustaqil izlanuvchisi*

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada Tohir Malikning ma'naviy-ma'rifiy merosidan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslari yoritilgan. Yozuvchining asarlarida ilgari surilgan axloqiy, ruhiy va ijtimoiy g'oyalar o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishning muhim omillari sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, merosni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishning samarali shakl va usullari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Tohir Malik, ma'naviy meros, tarbiya, ma'rifat, pedagogik texnologiya, shaxs kamoloti, badiiy asar.

ANNOTATION : This article explores the pedagogical potential of Tohir Malik's spiritual and educational legacy and its effective integration into the modern educational process. The study analyzes the ethical and philosophical concepts reflected in his works and identifies effective teaching methods that enhance students' moral consciousness, critical thinking, and social responsibility.

Keywords: Tahir Malik, spiritual heritage, education, enlightenment, pedagogical technology, personal development, artistic work.

Jamiyatning ravnaqi va kelajagi shu jamiyatda yashovchilarning ham ma'naviy, ham moddiy kamolotiga bog'liq. Shunga ko'ra Tohir Malik merosining yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashdagi qo'llanilayotgan ta'lim tizimlarining imkoniyatlari yozuvchi merosidan foydalanish holatini aniqlab olishni talab qiladi. Uni xolis aniqlash esa sinf va sinfdan tashqari jarayondagi tarbiyaviy tadbirlarning amaliyot bilan uzviy bog'lanishini ta'minlaydi. Bu esa yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich ta'kidlaganlaridek: *"Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat"*. Shunday ekan, bugungi kunda Tohir Malikning boy ma'naviy merosidan o'rin olgan benazir adabiy-ma'rifiy pedagogik qadriyatlarimizga benihoya katta hurmat, ehtirom va e'tibor bilan qarash va ularning

o'sib kelayotgan yoki yosh avlodni tarbiyalashda samarali foydalanish biz o'qituvchilar uchun farzdir. Bu esa, asosan, ma'naviyat bilan bog'liq darslarda o'qituvchining ijodiy izlanish va pedagogik mahoratini namoyishiga hamda tarbiyachi -murabbiyning olib borayotgan tarbiyaning samaradorligini, sinf tarbiyaviy soatlarning hamda sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning nechog'lik mahorat bilan tashkil eta bilishga bog'liqdir.

Bugungi global o'zgarishlar sharoitida yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash, ularda mustaqil fikrlash, adolatparvarlik, halollik, ilmga hurmat kabi fazilatlarni shakllantirish ta'lim tizimining asosiy vazifasiga aylandi. Bunda milliy adabiy merosning ta'siri beqiyosdir. O'zbek nasrining yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Tohir Malikning asarlari aynan shu jarayonda samarali metodik vosita bo'la oladi. Yozuvchi ijodida jamiyatdagi yovuzlik ildizlari, insonning axloqiy tanlovi, ruhiy kechinmalar, oilaviy tarbiya, vatanparvarlik va ma'rifat masalalari badiiy-falsafiy nuqtayi nazardan teran yoritilgan. Shuning uchun Tohir Malik merosi o'quvchi ongida ma'naviy barqarorlikni shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik resursdir.

Maktablar va oliy ta'limlarda o'tkazgan tadqiqot ishlarimiz shun ko'rsatadiki, nazarimizda Ona tili va adabiyot fanini o'qitishimiz jarayonida Tohir Malikning ilmiy-tarqqiyot merosiga kam to'xtalinadi. Vaholanki, mahshur yozuvchi Tohir Malik "Odamiylik mulki", "So'nggi o'q", "Hayot sinovlari" (Maqolalar to'plami), "Otamdan qolgan dalalar", "Ta'qdir eshigi", "Alvido, bolalik" kabi asarlari bilan o'zbek xalq madaniyati ravnaqiga salmoqli hissa qo'shdi. Shunday ekan adabiyot darsi jarayonida va "Yosh adabiyotshunoslar" to'garagi mashg'ulotida Tohir Malikdek katta yozuvchining qimmatli ilmiy fikrini yoshlarimiz bilishi zarur.

Tohir Malik merosining ma'rifiy-ma'naviy mazmuni

Ezgulik va yovuzlikning falsafiy talqini

"Shaytanat" romanlari turkumida yovuzlik mohiyati jamiyat, shaxs va psixologiya kontekstida ochib beriladi. Asardagi Asadbek, Jalil kabi obrazlar o'quvchini:

yovuzlikning ortida turgan ijtimoiy omillarni anglashga;

insonning axloqiy tanlovi qanday shakllanishini o'rganishga;

halollikning jamiyat barqarorligidagi o'rnini tushunishga undaydi. Bu jihatlar ta'limda ma'naviy immunitetni shakllantirishda muhim.

Tohir Malikning "Falak" asari Temuriylar davri haqidagi fantastik qissa bo'lib, o'tmish va bugun voqealarini bog'lab, jaholat va uning oqibatlarini qoralaydi, o'quvchini kurashga chorlaydigan chuqur mavzularni yoritadi, asarda fantastika va tarixiy voqelik uyg'unlashgan. "So'nggi o'q", "Falak" kabi asarlarda insonning ichki dunyosi, ruhiy iztiroblar, irodaviy qarorlar tasviri yoshlarni hayotning murakkabligiga tayyorlashda yordam beradi. Tohir Malik asarlari o'quvchilarning individual tajribasi bilan uzviy bog'lanadi, bu esa ularni mustaqil fikrlashga undaydi.

Tohir Malik merosining ma'rifiy-ma'naviy mazmuni

1. Tohir Malik ijodida ma'rifat g'oyasi

Tohir Malik asarlarida ma'rifat insonni zulmatdan nurga yetaklovchi kuch sifatida talqin qilinadi. Adib qahramonlari hayotiy sinovlar orqali o'zligini anglaydi, xatolaridan saboq chiqaradi. Bu jarayonda bilim, tafakkur va ongli qarorlar muhim o'rin tutadi. Yozuvchi yoshlarni fikrlashga, voqelikka befarq bo'lmaslikka chorlaydi.

2. Ma'naviy qadriyatlar talqini

Adib ijodida halollik, vijdon, sadoqat, sabr-qanoat kabi fazilatlar ustuvor ahamiyatga ega. Tohir Malik qahramonlari orqali ma'naviy tanazzulning oqibatlarini ochib beradi, insoniylikni yo'qotmaslik g'oyasini ilgari suradi. Ayniqsa, jamiyatdagi illatlar – adolatsizlik, loqaydlik, xiyonat kabi holatlar keskin tanqid qilinadi.

3. Inson va jamiyat munosabati

Tohir Malik asarlarida inson jamiyatdan ajralgan holda emas, balki uning faol a'zosi sifatida tasvirlanadi. Adib shaxs mas'uliyati masalasiga alohida e'tibor qaratib, har bir inson jamiyat taqdiriga bevosita daxldor ekanini badiiy obrazlar orqali ifodalaydi. Bu esa asarlarning tarbiyaviy ahamiyatini yanada oshiradi.

4. Tarbiyaviy ahamiyati

Tohir Malik badiiy merosi yosh avlodni komil inson ruhida tarbiyalashda muhim manba bo'la oladi. Uning asarlaridan ona tili va adabiyot darslarida, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda foydalanish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, hayotga ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Tohir Malik merosi yuksak ma'rifiy-ma'naviy mazmunga ega bo'lib, unda inson kamoloti, jamiyat taraqqiyoti va axloqiy poklik g'oyalari mujassam. Adib asarlari bugungi globalashuv davrida yoshlarni ma'naviy jihatdan barkamol etib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois Tohir Malik ijodini chuqur o'rganish va ta'lim jarayoniga keng joriy etish zarur.

Bugungi ta'lim tizimida muammoli ta'lim o'quvchini faol subyektga aylantirish, unda mustaqil fikrlash va izlanish kompetensiyalarini shakllantirishni ko'zda tutadi. Bu jarayonda badiiy adabiyot, ayniqsa, Tohir Malik asarlari muhim didaktik manba bo'lib xizmat qiladi. Adib asarlarida ko'tarilgan axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy muammolar o'quvchilarning fikrlash faolligini oshiradi.

1. Muammoli vaziyatlarning badiiy talqini

Tohir Malik asarlarida qahramonlar ko'pincha murakkab tanlovlar qarshisida qoladi. Bu vaziyatlar o'quvchilar uchun muammoli savollarni yuzaga keltiradi: "Qahramon qayerda katta xato qildi?", "Qahramon nima uchun shunday yo'l tutdi?", "Boshqa qaror mumkinmidi?", "Bu holatning oqibati qanday bo'ldi?". Ushbu savollar muammoli ta'limning asosini tashkil etadi.

2. Axloqiy muammolar orqali ta'lim

Adib ijodida halollik va xiyonat, adolat va adolatsizlik, vijdon va loqaydlik kabi qarama-qarshiliklar yetakchi o‘rin tutadi. Yozuvchi “Odamiylik mulki” asari orqali insoniyatga daxldor barcha ijobiy fazilatlar va ziddiyatlarni hadislar va rivoyatlar misolida chiroyli ravishda ochib bergan. Ushbu muammolarni tahlil qilish orqali o‘quvchilar axloqiy fikrlashga, o‘z munosabatini bildirishga o‘rganadi. Bu jarayon muammoli ta’limning tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi.

3. Muammoli savollar va topshiriqlar

Tohir Malik asarlari asosida tuziladigan muammoli savollar o‘quvchilarning faolligini oshiradi. Masalan: “Shaytanat” asarida yozuvchi muammoga savol bo‘ladigan bir qancha ziddiyatlarni o‘rtaga tashlagan.

Qahramonning qarorini oqlash yoki inkor etish mumkinmi?

Muammoning boshqa yechimlari qanday bo‘lishi mumkin?

Asardagi voqea bugungi jamiyat bilan qanday bog‘liq?

Bunday topshiriqlar o‘quvchilarda mantiqiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

4. Mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirish

Muammoli ta’limda o‘qituvchi tayyor xulosani bermaydi, balki o‘quvchini fikrlashga undaydi. Tohir Malik asarlari bunday yondashuv uchun qulay manba bo‘lib, o‘quvchilarni voqealar mohiyatini anglashga va mustaqil xulosalar chiqarishga olib keladi.

5. Muammoli ta’limning samaradorligi

Tohir Malik asarlaridan muammoli ta’lim asosida foydalanish o‘quvchilarning: mustaqil fikrlash qobiliyatini, hayotiy muammolarni tahlil qilish ko‘nikmasini, ma’naviy-axloqiy qarashlarini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, Tohir Malik asarlarida muammoli ta’limni tashkil etish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Adib badiiy merosi o‘quvchilarni faollikka, izlanishga va ongli xulosa chiqarishga undaydi. Shu bois Tohir Malik ijodini muammoli ta’lim texnologiyasi asosida o‘rganish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tohir Malikning ma’naviy-ma’rifiy merosi — bugungi ta’lim tizimi uchun kuchli tarbiyaviy resursdir. Yozuvchining asarlarida ilgari surilgan falsafiy va axloqiy g‘oyalar o‘quvchilarni mustahkam irodali, ma’naviy yetuk, fikrlay oladigan shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu merosni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish ta’lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishishni ta’minlaydi. Demak, Tohir Malik asarlarini dars jarayoniga tizimli integratsiyalash — yoshlar ongida ma’naviy immunitetni shakllantirishning eng samarali yo‘llaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tohir Malik. Shaytanat. – Toshkent: Sharq, 2000.
2. Tohir Malik. Odamiylik mulki. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2010.

3. Sharopov Sh. Zamonaviy o'zbek adabiyotida tarbiyaviy g'oyalar. – Toshkent: Fan, 2016.
4. Qodirov B. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2012.
5. Egamberdiyeva M. Tarbiyaning nazariy asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
6. To'raqulov N., Yo'ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan, 2015.
7. Qodirov A. Ta'lim jarayonida badiiy matn bilan ishlash metodikasi. — Toshkent: NMIU, 2019.
8. Abdullayeva D. Adabiyot darslarida tarbiyaviy yondashuv. — Toshkent: Ilm ziyo, 2020.
9. Zunnunov A. Ma'naviyat asoslari. — Toshkent: Ma'naviyat, 2011.
10. Vygotsky L.S. Mind in Society. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
11. Bloom B. Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 1956.
12. Shodmonov G., Qobilova G. O'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
13. Yo'ldosheva M. Adabiyot va tarbiya integratsiyasi: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Innovatsiya, 2021.
14. UNESCO. Education for Sustainable Development: Learning Objectives. — Paris, 2017.
9. Qurbonov A. Adib va zamon. – Toshkent: Ma'naviyat, 2013.